

НОВА КНИГА ЗА ВРЪЗКИТЕ МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ – ПРОБЛЕМАТИЗАЦИЯ НА БЛИЗОСТТА

Дамянова, Р., Калиганов, И. (Ред.):
*България и Русия (XVIII–XXI век).
Пътища и кръстопътища.* София:
БАН и РАН. Боян Пенев, 2017. 375 с.

Връзките между България и Русия (културни, политически, икономически и др.) са толкова продължителни и интензивни, че тяхното изследване не е възможно в рамките на един труд – то изисква дълговременните усилия на научни колективи, проучването на множество текстове от различен характер. В последните десетилетия, в новата политическа и социокултурна реалност бяха направени доста стъпки в тази насока. Падането на идеологическите забрани стимулира поставянето на премълчавани проблеми и осмислянето на връзките между България и Русия от различни гледни точки. Илюстрация на това са множеството научни конференции, проведени у нас през последните години. Прегледът на текстовете от тези научни прояви отново показва, че за Русия у нас рядко може да се говори спокойно

и с научна дистанция. В много случаи авторите напускат научния дискурс и преминават в публицистичния или политическия, изразяват открито определена официозна позиция.

В този контекст се открояват резултатите на трите научни проекта на Института за литература при БАН в сътрудничество с Института по славяноведение и балканистика при РАН, чийто плод са няколко научни конференции и два издадени сборника (предстои представянето на третия). Текстовете в тези сборници не само внасят филологически ракурс към проблема (докато в повечето издания от другите научни проекти преобладават историческият и политическият), но – което е по-важно – техните автори не проявяват политическа пристрастност, не се ангажират с идеологическа позиция.

Заглавието на представяния тук сборник (както и на предишния – „България и Русия (XVIII–XX век): взаимопознание“) насочва към сложните и нееднозначни връзки между България и Русия. Самите статии развиват тази представа, но наред с това те показват различните разбирания на константната идея „Русия“ в българската култура: проблематичната общност (pro et contra Русия), преките влияния на едната култура върху другата (предимно на руската върху българската), рецепцията на литературни произведения на руската литература или на научни идеи, идващи от Русия в България, типологична близост между творби на българската

и руската литература, образи/стереотипи на българина в руската култура или на руснака в българската. Ценност на подхода към тези проблеми в сборника е тяхната интерпретация от гледна точка на съвременните научни идеи на рецептивната естетика, интеркултурната комуникация, теорията на интертекстуалността, имагинистиката.

Новият поглед към темата „България и Русия“ проличава особено ярко в текстовете, в които спецификата на межкултурния диалог се разкрива през особености на руската и българската национална менталност и се осмисля като запълване на определени липси в едната или в другата култура. Ил. Тодев косвено отхвърля тезата, че „в историята няма *ако*“, като търси отговор на въпроса какво би донесло на България осъществяването на един „български проект“, който, според автора, представлява „български вариант на всеизвестния *гръцки проект* на Екатерина II“. Въз основа на писма на руски и български политически и културни дейци и на други документи Ил. Тодев развива тезата си за съвпадане на интересите на руската политика за завладяването на Цариград с „мечтата на цар Симеон“ и утвърждава виждането си за пропуснатата възможност за изграждане на „Източна християнска империя“ (интерпретация, която можем да определим като ретроспективна утопия). Използвайки формулата, съдържаща „ако“ (ако беше се осъществил „българският проект“, ако се беше случила Санстефанска България), авторът стига до извода за възможното предотвратяване на военните катаклизми и тоталитаризмите на XX в. (теза, която би могла да се оспори). К. Михайлов предлага оригинален прочит на ролята на руските управници в София след Освобождението, надхвърлящ еднозначните оценки на възхвала или критика (например на деспотизма), като насочва вниманието си към сблъсъка между консервативните нагласи на руските политици и републиканските тежнения на българските, към двузначното влияние на руското военно командване върху формиращото се българско военно

съсловие, но и към приноса на руските управници за развитието на българската столица. Като подчертава направеното от руските управници в стопанската сфера, авторът оспорва тезата за „руска окупация“ и утвърждава своята гледна точка за стремежа на руските дейци да осъществят в България идеала си за държава, който не могат да постигнат в собствената си страна. Хр. Манолов запълва липсите в познаването на делото на К. Мочулски в България, поставяйки въпроса за особеностите на София като периферен център на руската емиграция, „временен престой“ по пътя на учения към Париж. Оценявайки научните съчинения на Мочулски, издадени в София, авторът насочва към идеите на руския учен, които остават недоразбрани (ще вметна – и които достигат до нас по-късно по друг път). Хр. Манолов подчертава необходимостта не от просто позитивистично познаване на наследството на руската емиграция, а от неговото преосмисляне. Можем да кажем, че текстът на автора (както и текстовете на други български рунисти, изследващи „руската София“) съдържа точно такова преосмисляне. Р. Илчева разширява знанието ни за руската емиграция в България с архивни данни за Корниловския полк, като надхвърля позитивистичното запълване на „белите петна“ и предлага собствено тълкуване на съдбата на бежанците от полка: „срещата“ и „разминаването“ с приемащата култура, отдадеността на идеала за освобождението на Русия и неосъществимостта на този идеал. Стремежът на авторката към обективност ѝ подсказва извода, че сред „идеологическите и политически противници“ на белоимигрантите има „също толкова ярки, талантливи, достойни хора“, а разсъжденията ѝ за трагедията на гражданската война придават актуалност на поставения проблем. Н. Димитрова осмисля рецепцията на Достоевски в българската междувоенна хуманитаристика от гледна точка на проблема за националната менталност, поставен в доста от изследванията за руския писател в посочения период. (Ще вметна, че този ракурс задава още

Вазов в „Под игото“.) Проследяването на различните прочити на творчеството на Достоевски (доста от тях останали незабелязани от българската русистика) показва преодоляването на представата за чуждост на идеите на Достоевски за българската национална менталност и превръщането им в „свой“. Съвременен руски поглед към образа на Русия (или „руския въпрос“) в България представя В. Косик. Подходът на автора е едновременно дистанциран както от идеологията за българската любов към Русия, така и от днешния стереотип на руското масово съзнание за България като „изменница“ на Русия. В. Косик се стреми да види проблема от различни гледни точки, като посочва причините за българската „русофобия“ в историята и политиката и по такъв начин въвежда в научния си дискурс оправдателна реторика (адресирана към руския читател). Руската позиция се проявява в скритото съжаление за негативното отношение към Русия в България. Финалът на текста съдържа патос, насочен към съвременните политици: предупреждение да извличат уроци от историята. Статията на Р. Русев се вписва в контекста на имагологията: извличане на български образи, теми и реалии от съвременната руска литература (края на XIX – началото на XXI в.). Авторът обхваща широк материал от художествени произведения, за да открие почти незабележими детайли, съдържащи образ/стереотип на България/българина. Ако сравним този съвременен стереотип с идеологизирания образ на България от руската литература през социализма, бихме могли да стигнем до интересни изводи за маргиналността на българската тема в съвременната руска литература, за ироничната гледна точка за България и българското (може би мотивирана от постмодернистичния дискурс, но не само от него). А образът на българина в класическата руска литература (например в романа на Тургенев „В навечерието“) ще ни подскаже значимо отсъствие в произведенията на съвременните руски писатели.

Някои от статиите поставят традиционните за тълкуването на бълга-

ро-руските културни връзки въпроси: за ролята на руските университети и благотворителни организации в образованието на българската възрожденска интелигенция, за влиянието на руски научни идеи върху българските учени, за общите „места на паметта“, като представят нови данни и насочват вниманието ни към нови идеи. И. Калиганов представя сборника „Герои Шипки“, събрал текстове на руски автори от XX в. (недостатъчно известни на българския читател). Насочването на вниманието към този сборник извиква у нас въпроси от сферата на концептологията – за общите за българската и руската култура концепти (или топоси по терминологията на А. М. Панченко). Бих казала, че статия със заглавие „Шипка“ би трябвало да намери място в речниците на концептите на руската и на българската култура. М. Смолянинова допълва представата за връзките на руските славянофили с България с нови документи, очертава широка картина на дейността на българските интелигенти, завършили руски университети и общували с руските славянофили. Във финала на своя текст авторката „напуска“ научния дискурс, за да възкликне: „Ако не беше Руско-турската война, нямаше да съществува България на картата на света!“ (още едно проблематично „ако“). Ролята на руските университети за образованието на българската интелигенция се допълва от статията на Л. Минкова „Константин Петкович – първият българин в Петербургския университет“ и статията на Г. Венедиктов „Г. Бусилин в Москва“. М. Китанова се обръща също към ролята на руската наука върху българската, но в наше време, представяйки един особен феномен на научния диалог: задочното възприемане на идеи на руски учени/школи. Цитирането на руски издания по лингвистика с важна роля за българската наука (например „Новое в зарубежной лингвистике“, „Новое в лингвистике“) подсказва и за още един феномен: руската наука като посредник между западната и българската. Авторката показва значе-

нието на руската/съветската школа по етнолингвистика начело с Н. Толстой и С. Толстая за формирането на център по етнолингвистика в Института по български език при БАН и илюстрира направеното от този център с изданието „Речник на народната духовна култура“. Като отбелязва, че този речник се отличава както от руския „Славянские древности“, така и от полския „Słownik stereotypów i symboli ludowych“, авторката подсказва, че всяка народна култура изисква своя методология на изследване. Н. Пътова осмисля по нов начин обзорните трудове за българската и чешката книжнина, за да постави въпроса за зараждането на история на българската литература. Подобно изследване е много ценно за реконструирането на историята на идеите (в случая идеите за история на литературата), за възкресяването на научната ни памет. В сборника е включена и статия, изследваща типологичните връзки между българската и руската литература (в българската русистика до 80-те години на XX в. този тип изследвания заемаха съществено място). Н. Пономарьова се обръща към българската комедияграфия от XX в. и открива близост на драматургията на Ив. Вазов, А. Страшимиров, Ст. Л. Костов до драмите на Гогол и А. Островски, а също така близост на драмите на И. Радичков и Ст. Стратиев до драматургията на Вл. Маяковски и Е. Шварц. Наблюденията насочват към интересни „приключения“ в историята на литературните взаимовръзки: за Стратиев и Радичков е актуална руската драматургия от 20-те години на XX в. с авангардните търсения и гротеската, а не съветската драматургия от 60-те години на XX в., в която тези явления отсъстват; за тези драматурзи художествените идеи на Маяковски и Шварц са съзвучни с европейската драматургия от тяхното време (Мрожек, Бекет, Йонеско).

Специфична трактовка на българо-руските връзки представя лингвистичният текст на М. Макарецв „Категория дистанции и л-форми в сообщениях о России в болгарской печати второй половины XX века“.

Значението на този подход е експлицитно изразено от автора: „мелкий лингвистический факт подчеркивает большие изменения в идеологии“.

Три статии в сборника разглеждат явления на руската култура без съпоставка с българската: М. Костова-Панайотова представя фигурата и поезията на А. Мариенгоф от гледна точка на дендизма, М. Божинова – творчеството на Г. Устволская и С. Габайдулина в ракурса на „вторият пол“ в музиката, а В. Балеви – творчеството на В. Суворов. Тези сами по себе си информативни и интересни изследвания извикват въпроса за „българската връзка“, например за рецепцията на руските творци в България (в статията за Устволская и Габайдулина се споменава и българската композиторка Ю. Ценова, но възниква въпросът дали нейната музика не се вписва в по-широк, европейски контекст). Разбира се, косвено споменатите статии могат да се впишат в темата „Русия и България“ като български „гласове“ за явления на руската култура.

Сборникът завършва със статията на главната редакторка Р. Дамянова „Българският публицистичен глас от втората половина на XIX век: „Къде отиваме ний?“, в която не само с научна прецизност, но и с емоция се поставя една от вечните дилеми на българската култура: „С Русия или против Русия?“. Авторката не остава на нивото на идеите, а анализира различните типове „публично говорене“ през Възраждането. Нейното изследване се вписва в кръга от текстове, които съживяват и проблематизират българския поглед към Русия в миналото, но го споменавам отделно, защото то обобщава всички други гледни точки с извода: „Все въпроси, които са актуални и днес!“.

Събраните в сборника статии извикват въпроси, провокират за дискусия, подсказват, че точка на проблема „България и Русия“ не може да се постави.

ДЕЧКА ЧАВДАРОВА

Шуменски университет

„Епископ Константин Преславски“

✉ d.tchavdarova@gmail.com